

Esélyegyenlőségi „jó gyakorlatok”

Bevezetés

Tanulmányunkban arra vállalkozunk, hogy az esélyegyenlőségi témakörökhöz kapcsolódó, és elsősorban a tudományos elméleti kereteket leíró kötet végére gyakorlatorientált megközelítést helyezünk. Az esélyegyenlőség napi gyakorlatának bemutatására szánt tanulmányunk megírását azzal kezdtük, hogy olyan sikeres magyarországi programokat kerestünk, melyek az esélyegyenlőség fókuszában lévő célcsoportokhoz kapcsolódóan működnek. A programok gyűjtése és kiválasztása során arra törekedtünk, hogy valamennyi esélyegyenlőségi területről példaértékű kezdeményezést beemelnünk. Arra azonban nem tudunk vállalkozni, hogy teljes körben összegyűjtsük minden területről valamennyi példaértékű programot, sem a tanulmány terjedelmi korlátai, sem a szűkös időkeret miatt. Így tanulmányunkban olyan modelleket mutatunk be, amelyeket magunk is ismerünk, és eredményességüket látván szívesen ajánljuk minden olyan olvasó figyelmébe, aki megoldásokat keres az esélyegyenlőség biztosítására. Külön kiemljük, hogy nem volt célunk egy elemző-értékelő vizsgálat, csakis egy olyan tallózó írás elkészítése, melyben szemléletesen és hitelesen kerül bemutatásra a különböző esélyegyenlőségi területeken végzett egy-egy konkrét beavatkozás, illetve követendő példa. Éppen ezért úgy láttuk jónak, hogy a példaértékű gyakorlatokról maguk a megvalósítók, a programok megalkotói, vezetői vagy a fejlesztéseket jól ismerő szakemberek¹ szóljanak, az általunk megadott szempontok szerint. A bemutatás szempontjai között szerepelt az adott program létrehozásának oka, a kezdeményező által kitűzött célok és a megvalósítók által elért eredmények. Amikor e szempontok mentén felkérésünkre elkészültek a kiválasztott programok rövid leírásai, azt követően ezekből részeket kiemelve, egy gondolati szárla felfűzve állítottuk össze írásunkat. Ezen munka célja, hogy rávilágítson, a Magyarországon jelenleg szép számban lévő állami és civil kezdeményezésekre, melyek a méltányosság elve mentén nyújtott többlétszolgáltatásaikkal biztosítják valamely hátrányban lépő csoport számára az egyenlő esélyeket.

Esélyegyenlőséget biztosító „jó gyakorlatok”

Tanulmányunkban – ahogyan a szak és köznyelvben is – „jó gyakorlatnak” nevezzük azokat a szakmai és tudományos szempontból is megalapozottan működő, modellértékű programokat, melyek az általuk kitűzött cél elérését illetően jelentős eredményeket tudnak felmutatni. Az ország számos pontján – Berettyóújfalutól Szegeden át, Magyarmecskéig – találhatunk olyan „jó gyakorlatokat”, melyek az esélyegyenlőség biztosítása szempontjából modellként működnek. A tanulmányunkba válogatott, és a napi gyakorlatban is sikerrel működő programok bemutatását olyan sorrendben tesszük, hogy azok párhuzamba állíthatók legyenek a kötetben elemzett, valamint az esélyegyenlőség fókuszában lévő csoportokkal.

Elsőként szeretnénk ismertetni azt az összetett tevékenységet, mely a mélyszegénységben élők lehetőséghez juttatásához kapcsolódik, és amelyet az Igazgyöngy Alapítvány² végez a berettyóújfalui kistérségben. Az alapítvány kezdetben csak a mélyszegénységben élő, halmozottan hátrányos helyzetű gyerekekre koncentrált, de később felismerték, hogy ennek a problémakörnek a kezelése csak komplexen lehet eredményes. A ma már többféle tevékenységgel rendelkező program bebizonyította, hogy a szociális hátrányokkal küzdő gyerekek sikerességének támogatásához a családokkal való aktív együttműködés, a családok „helyzetbe hozása” is elengedhetetlenül szükséges. *L. Ritók Nóra*, az alapítvány vezetője a következőket emelte ki tevékenységekből:

„Alapítványunk eredetileg egy művészeti iskola fenntartására jött létre, mely kezdettől sajátos módszertannal, integrációs célrendszerrel közelített a **művészeti neveléshez**. Bár pedagógiai innovációink a gyermek képzőművészeti nevelésben nemzetközileg is ismertté tették az iskolát, nem állhattunk meg itt. Felismertük ugyanis, hogy a HHH gyerekek integrációja sosem fog megoldódni az iskolán belül, ehhez egy komplex, stratégiaszerű munka szükséges. Modellünknek három fontos területe van: az oktatás, a családgondozás-közösségfejlesztés, és az intézményi együttműködések generálása. Ebben a munkában átvett és saját fejlesztésű innovációk sorával próbálkozunk, pl. az oktatás területén sajátos és sikeres ösztöndíjprogramot fejlesztettünk ki, a családgondozás terén pl. villanyóra-visszakötési programunk, vagy az önfenntartásra irányuló biobrikett, kiskertprogramunk stb... mind sikeres beavatkozásnak tűnik, a harmadik területen pedig a Társadalmi kerekasztal működtetése segíti az együttműködést. A modellfejlesztés teljes spektrumában Toldon folyik, de elemeit a kistérség 13 településén fejlesztjük. Talán legsikeresebb projektünk a **SZUNO**, melyben mintegy ötven szakképzetlen, munkanélküli, zömében roma asszony dolgozik, három településen. A projekt egy generációkon átívelő művészeti alapú munkateremtés. A gyerekek rajzait, motívumait a hímezni megtanított anyukák, nagymamák, lánytestvérek hímezik kis textilekre, amit hat asszony varr patchwork technikával párnákra, különféle táskákra, faliképekre. A kész munkákat egy, a honlapunkon található szociális webshopban értékesítjük, a bevétel pedig teljes egészében szociális célokra fordítódik. A sikeres projekt esélyt teremt ott, ahol semmilyen munkalehetőség nincs, a gyerekrajz ilyen módon történő feldolgozása növeli a motivációt, példát ad, értéket teremt.”

A mélyszegénységben élő, cigány/roma családok számára a korai gyermekkori fejlesztés nagyon fontos lépés a hátrány csökkentésében, melynek eredménye a közoktatásban manifesztálódik. Ennek felismerésén alapul a következő leírás, mely a Dél-Zselic térségében működő, előremutató óvodai programot³ mutat be. A „jó gyakorlat” kidolgozója és szakmai vezetője, *Hegedűs Jolán* leírásából kiderül, hogy milyen eszközökkel érik el, hogy a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű családok mindegyike már hároméves kortól beírassa gyermekét az óvodába.

„A Kétújfaluban működő programunk célja, hogy becsalogassuk a gyerekeket és a szüleiket az óvodánkba, hogy elkezdődjön a bizalomra épülő kapcsolat. Alkalmat kínálunk a szülőknek és gyermekeiknek, hogy betekinthesse az óvoda életébe, ismerkedjenek meg a környezettel, leendő társaikkal és a felnőttekkel. Fontos számunkra, hogy a gyerekek kedvet kapjanak az óvodához, éppen ezért minden nevelési év júniusában megrendezzük a Gyermeknap **Óvodahívogatót**. Ezen a játékos gyermeknapon együtt próbálhatják ki a szülők és gyermekek az ügyességüket a versenyjátékok során. Programunkat délelőtt szervezzük, igazodva a családok igényeihez és a közlekedéshez. Reggel az intézmény dolgozói a szülők segítségével feldíszítik az udvart és előkészítik a játékos vetélkedők eszközeit. A vendégeket 9 órára várjuk, majd a gyerekek rövid vidám műsorral kedveskednek a résztvevőknek és a szüleiknek. Az óvónénik ismertetik az egyes állomásokat, ahol vidám családi vetélkedők, kézműves tevékenységek várják a program résztvevőit. Az egyes állomásokon, ahol játékos formában mutatjuk be az óvoda működését a szülőknek és gyermekeiknek, garasokat lehet szerezni. Aki 5 garas összegyűjt, beválthatja lufira, palacsintára, origami állatkákra... Mindez az első lépése annak a párbeszédnek, melyet az óvoda alakít ki minden szülővel, és amely jó kapcsolatnak köszönhetően sikerült elérnünk, hogy településünkön minden 3. életévét betöltött hátrányos helyzetű és cigány kisgyermek évek óta beíratnak szülei az óvodába.”

Ma Magyarországon nem csak az óvodákkal, hanem az iskolákkal kapcsolatban is egyre inkább elvárás-ként fogalmazódik meg a helyi közösséggel való együttműködés, így a kapcsolat erősítése a szülőkkel. Ennek fontos és elengedhetetlen része a folyamatos kommunikáció az intézmény és az azt körülvevő társadalmi környezet között. Erre az elvárásra reflektál a Magyarmecskesi Általános Iskola⁴, mely rendkívül sokszínű tevékenységet vonultat fel a családokkal való folyamatos és aktív együttműködés érdekében. Így teremtik meg azt az inkluzív iskolai környezetet, melynek biztos alapja a kölcsönös elfogadás, az egymás iránti tolerancia és a közös cselekvés a gyerekek sikeressége érdekében. *Balatoni Tamásné*, az intézmény vezetője a következőképpen fogalmazta meg a „jó gyakorlat” lényegét.

„A szülőkkel való együttműködés kialakításának kulcskérdése a kapcsolat kialakítása, annak folyamatos fejlesztése. Tapasztalatból tudjuk, ha a pedagógusok és szülők között nincs élő kapcsolat, csak formálisan ismerik egymást, szervezhetünk bármilyen programot, az érdeklődés elmarad. A bizalom csak személyes találkozások, beszélgetések során nyerhető el. A találkozás lényeges momentuma az egymásra hangolódás, az egymásra figyelés, a nyílt, őszinte kommunikáció. Kezdetben a szülőket a már működő iskolai programokba vontuk be. Aktív résztvevői lettek ünnepeknek, rendezvényeknek... Majd a program továbbfejlesztése révén nemzetiségi napokat, családi vetélkedőket, családi napokat, közös kirándulásokat, családi esteket szerveztünk. A szülői klubfoglalkozásokat jelesebb ünnepekhez kapcsolódóan az iskolakörzet falvaiba is kivisszük. Ezeket az összejöveteleket kézműves foglalkozásokkal kötjük össze, amely az alkotás örömeivel és az elkészült termékkel ajándékozza meg a résztvevőket (koszorúkészítés, adventi készülődés, húsvétváró...). Nem csak tanév közben, hanem a nyáron is tartjuk a szülőkkel a kapcsolatot. Pályázati támogatásokból tíz éve családi táborozásokat szervezünk a különböző szociális háttérű családok számára. Szülői igény hozta létre az osztályszülői klubok működését, amelynek keretében a szülők megismerkednek a tanárok által alkalmazott módszerekkel, fejlesztő játékokat tanulnak, megismerték pl. a fonémika jelrendszerét. Együtt készülnek és lépnek fel a gyerekekkel farsangon vagy éppen a karácsonyi műsorban. Az iskolai projektek megvalósításába is bevonjuk a szülőket. Kavalkád fesztiválunkon kenyeret sütnék, főznek, rendezői feladatokat látnak el, fellépnek a szülők. Az együttműködés mintegy megkoronázása a két éve működő szülői színjátszó csoport, mely óriási sikert arat a tanulók, szülők, a faluközösségek körében egyaránt. A közös programok keretében szülők-gyermekek-pedagógusok olyan élményekkel, tapasztalatokkal gazdagodnak, amelyek a szociális kompetenciák fejlesztését eredményezik, s hatásuk nem vitatható a tanulók személyiségfejlődésében. A **partneri együttműködésnek** óriási jelentősége van a konfliktusok megelőzésében, illetve a kialakult konfliktushelyzetek közös megoldásában. Az együttműködések során erősödött az iskola, a családi ház és a társadalmi környezet kapcsolata, ezzel együtt az elfogadás, amely alapvető feltétele a sikeres társadalmi integrációnak.”

A közoktatás intézményei között nem csak abban van különbség, hogy milyen életkorú gyermekeket fogadnak, hanem abban is, hogy a fejlesztést integráltan vagy szegregáltan teszik. Vannak olyan intézmények melyek kimondottan az eltérő képességű (sajátos nevelési igényű) gyerekek, tanulók fejlesztését végzik. Fontos azonban annak felismerése, hogy az adott gyermek számára, milyen pedagógiai eszközökkel és meddig szükséges, vagy eredményes a szegregált forma fenntartása. Jó példát látunk erre a kérdéskörre a következő írásban. Kiskőrös eltérő tantervű oktatást folytató intézménye⁵ a 2000-es évek elejétől működteti a Lépésről lépésre programot, és fejleszti a legkorszerűbb pedagógiai eszköztár bevonásával az intézményben szegregált formában tanuló diákokat. E mellett azonban elindítottak egy olyan mentori segítséget, mellyel a náluk eredményesen fejlesztett sajátos nevelési igényű gyerekek integrált osztályban való sikeres áthelyezését, illetve beilleszkedését valósítják meg. Az eltérő tanterven alapján működő szegregált kiskőrösi gyógypedagógiai intézmény azt vallja, hogy az intézmény korszerű pedagógiai gyakorlata mentén fejlődő gyerekek integrációja normál tantervű iskolákba egy elérhető cél. Fontos látni, hogy a gyerekek áthelyezése (így a rájuk vonatkozó normatív támogatás elvesztése) nem ütközik az intézmény érdekeibe, hiszen funkcióváltás (mentor, utazó gyógypedagógus) segít abban, hogy a gyermek mindenekfelett álló érdeke (a neki megfelelő oktatásszervezési formában történő fejlesztés) összeegyeztethetővé váljon az intézmény érdekeivel. Radicsné Szerencsés Terézia főigazgató asszony leírásából ismerhetjük meg ezt az intézményfejlődési folyamatot.

„A 2000-es évek elején új pedagógiai módszerként kezdtük alkalmazni eltérő tanterven működő óvodánkban és iskolánkban a **Lépésről lépésre programot**, a projektoktatást és a kooperatív tanulást. Ennek következtében sikerült több kisgyermeket olyan szinten felzárkóztatnunk, hogy többségi intézményekben integrált oktatásba bevonódva folytathatták tanulmányaikat. Már ekkor szembesültünk azzal a ténnyel, hogy az iskolák nem rendelkeznek a sajátos nevelési igényű gyerekek beilleszkedését elősegítő feltételekkel. A probléma feloldására mentorokat küldtünk az intézményekbe. A mentorok – ma már utazó pedagógusok – foglalkoznak a tanulókkal, a pedagógusokkal, szülőkkel, és igény esetén szakmai tanácsokkal látják el az intézményvezetőket is. Szak-

embereink heti rendszerességgel végzik feladataikat. Tanórákon a differenciálásban segítenek a megfelelő eszközök és módszerek kiválasztásában, alkalmazásában. A szülőknek és a pedagógusoknak tanácsadást nyújtanak. Havi rendszerességgel működtetünk egy munkaközösséget az integráló intézmények pedagógusai részére. Ezeken a foglalkozásokon az érintett szakemberek határozó segítséget kapnak a sajátos nevelési igényű gyermekek sikeres beilleszkedésének elősegítéséhez. Az utazó pedagógusok belső munkaközösségi értekezletükön havi rendszerességgel esetmegbeszéléseket tartanak, hogy a jogszabályi változásokhoz igazodó szakszerű és folyamatos tanácsadást tudjanak biztosítani. A többségi intézménybe történő visszahelyezés esetén az egyéni átvezetési terv szerint a tanulók portfólióját átadjuk a befogadó intézményeknek. Az egyéni átvezetési terv tartalmazza a méréseket, a diákok elvárásait, a produktumokat, a tanulói reflexiókat, a szülői véleményeket és a pedagógus team formatív értékelését is. A többéves munka eredménye, hogy a sajátos nevelési igényű fiatalok egy része már a többségi iskolában/középiskolában tudja folytatni tanulmányait és lemorzsolódásuk minimálisra redukálódott. Az utógondozási munkára is odafigyelünk, bár ezen a területet még további feladataink vannak.”

A sajátos nevelési igényű gyerekekhez hasonlóan a gyermekvédelem otthont nyújtó ellátási formáiban felnővők számára is szükségesnek látszik a kiemelt segítségnyújtás, hiszen a család nélkül felnővők jelentős része sajnálatos módon sikertelen az iskolarendszerben és nem tud elhelyezkedni a munkaerő-piacon. Ezt a tényt felismerve a Faág Baráti Kör Egyesület⁶ a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok társadalmi integrációját igyekszik elősegíteni komplex, esélykiegyenlítő tevékenységeivel. Érdemes megfigyelni e civil kezdeményezés esetében, hogy a szervezet önkormányzati feladat-átvállalása az önkormányzattal szoros együttműködésben történik, hiszen az önkormányzat épületet biztosít a civil szervezet által nyújtott tevékenységekhez. Az önkormányzat tehát úgy oldja meg az esélyegyenlőség biztosítását e területen, hogy infrastruktúráját átadva éri el a helyi civil erőforrások kiaknázását. Az is kiemelendő, hogy a civil szervezet erőteljesen épít a helyi közösség szolidaritására, az önkéntes munka minél nagyobb arányú bevonására. *Vezdén Katalin*, a civil szervezet egyik vezetője a következőképpen fogalmazta meg az egyesület működésének lényegét.

*„A Faág Baráti Kör Egyesület 1998-ban jött létre olyan gyermekvédelmi gondoskodásban élő, többségükben roma/cigány fiatalok kezdeményezésére, akik célja az volt, hogy a hozzájuk hasonló gyermekvédelemben élő gyermekek és fiatalok, valamint onnan kikerülő fiatal felnőttek számára egy olyan közösséget hozzanak létre, mely **önsegítés révén képes pótolni azokat a szocializációs és egyéb hiányosságokat**, melyekre a gyermekvédelmi rendszer nem, vagy csak részben képes. Ebben a családra emlékeztető közegben egyre több gyermek és fiatal bevonásával kezdték meg működésüket, melyhez közösségi teret is szereztek a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával. A Faág céljai és az ahhoz kapcsolódó tevékenységei között szerepel klubok működtetése, alkotó műhelyek létrehozása, a továbbtanulás és munkahelyhez való jutás elősegítése, pedagógiai tevékenység, valamint csoportos és egyéni tanulmányi segítségnyújtás tanodai keretek között. E lefektetett célok mentén szerveződnek mindennapi tevékenységeink, melyek három alapvető pillére: tanulmányi előmenetel segítése tantárgyi fejlesztés révén; információs és tanácsadó iroda működtetése a célcsoport élethelyzetéből adódó nehézségeinek leküzdése, érdekvédelme és egyéb életvezetési szükségleteinek kielégítése érdekében; egyéni és közösségi kompetenciákat és készségeket fejlesztő programok és foglalkozások szervezése és lebonyolítása. Mindezen tevékenységeket önkéntes segítők bevonásával, valamint széleskörű partneri, állami és civil szervezeteket is magában foglaló hálózatunk közreműködésével végezzük. E helyi és megyei szintekre kiterjedő partneri hálózat működése biztosítja a célcsoport folyamatos elérését is. Az egyesület fennállása óta több száz gyermeket és fiatalot ért el szolgáltatásaival, illetve vont be programjaiba a célcsoport tagjai közül.”*

Az előzőekhez hasonlóan civil kezdeményezés áll az ország egy másik részében megvalósuló program mögött, mely hasonlóan a Faághoz, komplex szolgáltatásokat kínál a helyben élő hátrányos helyzetű közösség számára. A bátonyterenyi kistérség, ahol e program működik, az ország 33 leghátrányosabb helyzetű térségei közé tartozik. 1996 óta Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók

Szövetsége⁷ azért dolgozik, hogy alternatív eszközökkel segítse az ott élő családokat. A sokféle tevékenység közül az egyik legjelentősebb a gyerekek délutáni segítése, a Tanoda-hálózat. Ez az iskolai esélyeket támogatási rendszerével növelő intézménytípus ugyan már elterjedt az országban az elmúlt tíz esztendőben, azonban a pályázati támogatások akadozása miatt a folyamatos működése nehezen fenntartható. *Berki Judit*, egy olyan tanoda projektvezetője, amely a finanszírozási nehézségek ellenére sem zárt be, hanem folyamatos sikereket képes felmutatni. Ő készítette a következő összefoglalót a Tanoda programjukról. Kiemelten fontosnak tartjuk felhívni arra a figyelmet, hogy a tanodák működtetése jelentősen kiegészíti az iskolai esélyegyenlőség biztosítása érdekében nyújtott szolgáltatásokat, ezért az önkormányzatoknak fontos a velük való partneri együttműködés.

„Tanoda típusú programot vezetünk Bányaterenyén 13 éve. 2011-től kezdődően Kisterenyén. Mátraverebélyben, Lucfalván egy Tanodahálózat működtetését kezdtük el, ahol 10 fős mentori szolgáltatást is kiépítettünk annak érdekében, hogy a szülői ház, az iskola, a Tanoda együttesen, összefogva próbáljon sikereket elérni a gyermekek társadalmi mobilizációja érdekében. Kiemelten támogatjuk a gyermekek azon célját, hogy minél magasabb arányban kerüljenek érettségit adó középiskolában, vagy végezzenek el hiányszakmát, amivel könnyebben találnak állást a munkaerőpiacon. Jelenleg 208 gyermekkel dolgozunk együtt. A gyermekek 75%-a halmozottan hátrányos helyzetű, ami azt jelenti, hogy a szülők iskolai végzettsége nem magasabb, mint 8 általános. A hozzánk járó fiatalok 25%-a hátrányos helyzetű gyermek, a család jogosult a gyermekvédelmi kedvezmény igénybevételére. Gyermekeink 75 %-a roma gyermek, ezért fontos, hogy ismerjék saját kultúrájukat, hagyományait, azokat a művészeket, akik maradandót alkottak, és büszkén vállalják származásukat. A gyermekeink családjai nagyon sok problémával küzdenek. Legnagyobb és mélyen sújtó hátrányuk a tartós munkanélküliség, és az abból származó összes lemaradás. Ki nem fizetett közműüzemi tartozások, sok családban nincsen áram, gáz, a vízszolgáltatás is korlátozott. Tartósan mélyszegénységben élnek. A gyermekek számára a Tanoda nemcsak a tanulás és a szabadidő eltöltésének a helye, hanem a melegedése, az étkezés is, a boldogabb gyermekkor olyan helyszíne, ahol a mindennapok megélése a gyermek- és ifjúkor sajátosságait is figyelembe veszi. Szervezetünk sok esetben szervez családi programokat, ahol „együtt a család”. A közös vetélkedők, a kulturális rendezvények segítenek abban, hogy a szülők pár órára megszabaduljanak gondjaiktól, újra élvezzék az életet, és felszabadultan érezhessék magukat gyermekeikkel együtt. Többet tudjanak meg saját népi kultúrájáról, annak értékeiről, erősítve ezzel a közösséghez való tartozásukat. Fontos ez abból a szempontból is, hogy a gyermekek abban a korban tanulói a Tanoda közösségének, amikor keresik a választ arra, hogy ki vagyok én, honnan jöttem, mi az én szerepem. A gyermekek, és fiatalok számára az önismeret-a másik ember kultúrájának a megismerése és elfogadása a multikulturális környezet biztosítása a gyermekek, és fiatalok számára a más kultúrák tiszteletét elfogadását is jelenti, melyről ismerettel is rendelkeznek. Nagy hangsúlyt helyezünk arra, hogy a gyermekink megismerjék a világot. Sok helyen jártunk, és készülünk is elmenni. Fontosak a baráti kapcsolatok építése, a más városban élő fiatalokkal való ismerkedés, a nagy színházi látogatások, a kulturális rendezvényeken való részvétel. A nyári szünetekben is rendszeresen nyitva tartunk. Szabadidős foglalkozások, kirándulások teszik színessé a szünidőt. Minden évben Tanoda táborot szervezünk, ahol 2x1 hét során 80 fő gyermeket táboroztatunk. Jelenleg 15 szaktanárral dolgozunk együtt, 2 fő táncoktatóval, egy fő kézműves szakemberrel, két fő szociális végzettségű szakemberrel, akik közvetlenül a Tanodahálózatban mind a négy helyszínen dolgoznak- forgó rendszerben héftől szombatig. Tanodánként 2 fő mentor, egy fő koordinátor, és egy félállású tanodasegítő dolgozik minden helyszínen. Ők azok, akik állandó jelenlétükkel biztosítják a gyermekek számára a biztonságot, a folyamatososságot. Kapcsolatot tartanak a családi házzal, a gyermekek iskoláival, a helyi társadalmi környezetben lévő intézményekkel, szükség szerint egészségügyi intézményekkel is. Folyamatosan fogadunk önkénteseket, gyakornokokat a tanodákban. Végzős középiskolás tanodásaink előtt nyitva áll az út, hogy a tanoda közösségbe egy más szerepben is belépjenek, az utánpótlás biztosítása a szervezet fejlesztésének fontos eleme. Jelenleg is dolgoznak velünk olyan fiatalok, akik maguk is tanodásként kerültek be a rendszerbe- ma kollégaként vesznek részt a közös munkába. Gyermekeink minden nap kapnak egyszeri délutáni étkezést héftől- péntekig, szombaton pedig tízórait biztosítunk...”

A közoktatási esélyegyenlőség témaköréből két olyan példát is beemeltünk tanulmányunkba, mely több-éves fejlesztést és széleskörű együttműködést igényel az önkormányzatoktól, e nélkül azonban nem beszélhetünk az esélyegyenlőség minimumáról, az egyenlő bánásmódról sem. Ez a komoly szerkezeti átalakítással kezdődő fejlesztés a deszegregáció. Az elmúlt évtizedben – a célzott oktatáspolitikai szándék ellenére is – csak néhány deszegregációs intézkedésnek lehettünk tanúi. Ezen folyamat során egy-egy nagyobb város, vagy egy-egy térség közoktatási intézményeinek működése alakult át; első lépésként a beiskolázási körzetek átszabásával, majd ezt követően a pedagógusok módszertani tudásának fejlesztésével. A következőkben *Szűcs Norbert* leírásából megismerhetjük azon kevés települések – Szeged és Hódmezővásárhely – példáján keresztül a deszegregációs folyamatok lépéseit, melyek sikeresnek mondhatók.⁸ Elsőként a szegedi történetek ismertetését olvashatjuk.

*„Szegeden 2007-ben a fenntartó önkormányzat az extrém módon szegregált Móra Ferenc Általános Iskola bezárása mellett döntött. A megszüntetett iskola körzetét öt iskola között osztották fel, annak érdekében, hogy a Cserepes sori szegregátum területén élő gyermekek a jövőben lehetőleg ne mindannyian ugyanabba az iskolába iratkozzanak be. A jogutódot is a deszegregációs szempontok érvényesítésével választották ki, így tudatosan nem a legtöbb „mórás” tanuló befogadó, a szegregátumhoz legközelebb található önkormányzati fenntartású iskolát jelölték ki erre a feladatra, szimbolikusan is csökkentve az iskola stigmatizálódásának, szegregációjának veszélyét. A megszüntetett intézmény 129 tanulóját tizenegy szegedi általános iskolába irányították át a fenntartó szakemberei. A legtöbb tanuló befogadó iskolába összesen 23 „mórás” tanuló került, a legkevésbé befogadó intézménybe pedig összesen 7. Az átírányítások előkészítése során figyelembe kellett venniük a „mórás” tanulók szüleinek kéréseit, a tanulók lakóhelyét, az egymással elmérgesedett konfliktushelyzetben lévő családok gyermekeinek az elválasztását, az új iskolai körzethatárokat, a befogadó iskolák osztálylétszámaikat. Figyelmet fordítottak a testvérek (olykor barátok) közös elhelyezésére, a tanult/tanított nyelvek egyezésére, a befogadó iskolák megközelíthetőségére. A befogadó iskolák kiválasztásakor nem a területi közelséget, hanem az elérhetőséget vették figyelembe az oktatási szakapparátus munkatársai, hiszen a **deszegregációs intézkedés** lényege éppen az volt, hogy minél több iskola kapcsolódjon be a programba, nehogy a befogadó intézmények alacsony száma miatt egy újabb iskolában növekedjen meg drasztikusan a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók számaránya. Így a Cserepes sorról minden befogadó iskola átszállás nélkül elérhető egy tömegközlekedési eszközzel. Az új intézményektől távolabb lakó gyermekek számára ingyenes tömegközlekedési bérlet formájában nyújtott támogatást a város vezetése. A tanulókkal eredeti iskolájukból a legtöbb esetben tanárok is áthelyezésre kerültek, a tanulók felzárkóztatása, beilleszkedésük elősegítése céljából. Valamennyi befogadó iskolában sor került plusz álláshelyek beépítésére: összesen 16,5 mentortanár és fejlesztő pedagógus státuszt hoztak létre a 11 befogadó iskolában. Minden intézményvezető önállóan alakította ki a mentortanárok feladatkörét, de természetesen a tanulók beilleszkedésének elősegítése, felzárkóztatása, a szülőkkel való kapcsolattartás, az egyéni problémák kezelése állt a munkaköri leírások fókuszában. A befogadó iskolák többségében előzmények nélküli feladat volt a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók integrált oktatása.”*

A szegedi deszegregációs program előtt kezdődött meg Hódmezővásárhelyen az a tervezett folyamat, melyet nem csak Magyarországon tartanak modellértékűnek, és amely mára mérhető eredményeket mutat. A programból az látható, hogy egy település életében többféle problémahelyzet megoldható egy jól átgondolt és kommunikált lépéssorozattal, illetve, hogy a szegregáció megszüntetésével létrejött helyzetben az iskolai kompetencia-mérési adatok is javulnak. Erről a többéves folyamatról szintén *Szűcs Norbert*, a deszegregációs program egyik szakmai megvalósítója és támogatója ír.

„Hódmezővásárhelyen a tanulói létszám demográfiai okokból bekövetkező folyamatos csökkenésének következtében jelentősen csökkent az általános iskolás tanulók létszáma – a 2002-2006. közötti időszakban minden évben közel 200 fővel. Mivel az oktatási infrastruktúra jelentősen nagyobb tanulói létszámhoz volt optimalizálva, több iskola esetében is a szegregálódási folyamat indult el. A folyamatot a településszerkezeti adottságok is felerősítették. A település vezetése, ész-

lelve az oktatási intézményrendszer számos diszfunkcióval járó torzulását, illetve az addigi beavatkozások elégtelenségét, a struktúra átalakításának egy radikális és szokatlan formája mellett döntött: 2007 nyarán a 11 önkormányzati fenntartású általános iskola közül egyet a katolikus egyház vett át fenntartóként, 10 intézményt pedig megszüntettek (sic!), és 2007. július 1-i dátummal 5 új intézményt alapítottak. Ezzel a módszerrel többek között a körzethatárok, a tantestületek és a tanulók összetételének a kérdését is a stratégia célokhoz hangoltan tudták kezelni. Az újjaalapítás révén nem a meglévő beiskolázási körzeteket módosították, hanem **minden új intézménynek alapvetően újragondolták a körzetét, a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók integrált oktatásának a biztosítását prioritásként kezelve**. Az átszervezés egyik legfontosabb eleme, hogy a leginkább szegregálódó iskolát megszüntette a fenntartó. A tanulók átíratását körültekintően megszervezte az önkormányzat. A szintén szegregálódó külterületi telephelyek megszüntetését követően a gyermekeket iskolabuszokkal hordják be a város több iskolájába. A tanulók felügyeletét a járműveken pedagógusok látják el. A „Vásárhelyi modellként” ismertté vált reform, s azon belül a deszegregációs program szembetűnően átgondolt és stratégiai tervezésre valló folyamat képét mutatja. Például a tervezési folyamat elején a szakapparátus dolgozói áttekintették a demográfiai adatokat, így 6-7 évre előre megbecsülhették az adott tanévben várható elsősök létszámát, illetve ennek megfelelően az indítandó osztályok számát. Az indítható osztályok, csoportok tudatos tervezése természetesen lehetővé tette azt is, hogy meghatározzák a szükséges pedagógus-létszámot a következő 7 évre. A tantestületek átszervezésének koncepciójában fontos szerepet kapott – sőt: az iskolák újjáalakításának talán legfontosabb indoka volt – a pedagógusok teljesítmény-elvű kiválasztása. Alapelv volt, hogy a megszüntetett intézmények pedagógusai ugyanakkora eséllyel kaphatnak állást az új tantestületekben, mint a korábban az adott épületben tanító társaik. A megszüntetendő álláshelyek száma megközelítette a százat, így külön eljárásrendet dolgoztak ki az oktatási iroda munkatársai a létszámcsökkentés minőségelvű, komplex teljesítményértékelési rendszeren alapuló megvalósítására. Az újjáalakított iskolák igazgatóit egy évre bízták meg az intézmények vezetésével, ezzel is érzékeltetvén, hogy az intézményvezetők ne a személyes szimpátiák érvényesítésében, hanem menedzserként, egy minél hatékonyabban működő tantestület felállításában legyen érdekeltek. A deszegregációs program végrehajtása során a döntéshozók és a szakapparátus dolgozói kiemelt figyelmet fordítottak a kommunikációra. Mind a tágabb szakma, mind az érdekháló tagjait a lehetőségekhez mérten megpróbálták előzetesen tájékoztatni a lépésekről, megindokolni a döntéseket, releváns esetekben megvitatni az opciókat. Természetesen különböző metódusokat alkalmaztak az érintett szülők és gyermekek, a pedagógusok, a civil és szakmai szervezetek, illetve a közvélemény tájékoztatására. Összességében elmondható, hogy a hódmezővásárhelyi deszegregációs folyamat sikerének egyik kulcstényezője, hogy a programot nem külső nyomásra indították el a település vezetői, hanem ők maguk generálták. Mivel egy átgondolt és jól kommunikált vízióhoz kapcsolódó komplex stratégia része volt a program, lehetőség volt a megfelelő szakmai és társadalmi előkészítésre. A deszegregációs program eredményeképpen Hódmezővásárhelyen nagymértékben csökkent a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránykülönbsége a település általános iskolái között, a kompetenciaeredmények tekintetében pedig látványos javulás mutatkozott.”

Láthatóan a deszegregációs intézkedések átalakították az adott település intézményszerkezetét, beiskolázási körzethatárait. E mellett hatottak a pedagógus mesterségbeli tudás intenzív fejlesztésére is. Fontos azonban látni, hogy a településeken nem csak a szervezeti-intézményi átalakítások időszakában támaszkodtak a társadalmi környezetre, hanem a kialakult új helyzetben is fontos volt a támogató közeg. Ebben egy kiemelkedő pont az a felsőoktatási és civil összefogással működő kezdeményezés, mely az intézményi átalakítások után előállt helyzetben segített nyújtott a családok és intézmények számára a deszegregáció pozitív eredményeinek erősítésében. A Szegeden és Hódmezővásárhelyen működő Hallgatói Mentorprogramról⁹ elmondható, hogy nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a lezajlott folyamatokat a családok, gyerekek és iskolák ne „rideg integrációként”, hanem pozitív változásként éljék meg. Minderől a program egyik vezetője, Szűcs Norbert a következőket emelte ki.

„Mindkét fentebb bemutatott deszegregációs program sikeres megvalósításában szerepet játszott a 2007-ben létrehozott **Hallgatói Mentorprogram**, mely a civil és a felsőoktatási szféra összefogásával, a Roma Oktatási Alap anyagi támogatásával valósult meg.¹⁰ A program felsőoktatásban tanuló hallgatók, elsősorban pedagógusjelöltek (továbbiakban: mentorhallgató) munkájára épül. Alapvető célkitűzése, hogy a mentorhallgatók segítségével enyhítse a szegregáció miatt bezárt iskolák diákjainak tanulmányi és beilleszkedési nehézségeit, illetve a pedagógusok terheit. Ezenkívül az iskolákkal való együttműködés e formája jó alkalom a gyakorlatorientált tanárképzés erősítése tekintetében. Az ösztöndíjas, azaz legalább nyolc órát hetente az iskolában töltő mentorhallgatók feladatai közé a következő tevékenységek tartoznak: rendszeres találkozás a mentorált tanulókkal, helyzetük nyomon követése; fejlesztés; korrepetálás; kapcsolattartás a mentorált tanulók szüleivel; a többségi tanulókkal közös programok szervezése; közös gondolkodás a tanulókkal, tanárokkal a felmerülő iskolai problémák megoldása érdekében; a programmal kapcsolatos adatgyűjtés, adminisztráció. Az önkéntes mentorhallgatók legalább három órát töltenek az iskolában, így feladatvállalásuk eltér az ösztöndíjas mentorhallgatókétól. Egy részük az ösztöndíjas társaikhoz hasonlóan differenciált feladatokat végez, ám kevesebb gyermekkel, mindössze egy-két tanulóval foglalkozik. Az önkéntesek egy másik csoportja az ösztöndíjasoknak munkáját támogatja, például közösségi programok, szabadidős tevékenységek megvalósításában. Néhány önkéntes mentor speciális, nem egyetlen intézményhez köthető tevékenységeket lát el. Például újságot szerkeszt, filmez, beszédfejlesztő foglalkozásokat tart. A felsoroltakon kívül a betöltött pozíciótól függetlenül egy heti rendszerességgel megtartott találkozón, a programhoz kötődő kreditált egyetemi kurzusokon, módszertani képzéseken, belső hospitálásokon és az év eleji csapatépítő tréningen elvárás a mentorhallgatók megjelenése. A program több intézményben kedvező fogadtatásra talált, így az egykori szegregált iskola tanulóinak középfokú továbbhaladásával párhuzamosan egyre több, a deszegregációs folyamatban közvetlenül nem érintett hátrányos helyzetű és roma tanuló került be a mentoráltak közé. Emellett a középiskolás diákok nyomon követésével és támogatásával egészült ki a kezdeményezés. Az évek során a deszegregációban érintett tanulók aránya csökkent, és a hátránykompenzálás során kvázi tano-da jellegű foglalkozások szerveződtek (korrepetálás, felvételire való felkészítés, szabadidős programok, pótvizsgára felkészítés, nyári tábor). A hatodik éve működő program keretein belül tan-évenként 130-200 hátrányos helyzetű diák mentorálása valósult meg, összesen több mint 160 pedagógusjelölt gyakorlat szerzésén keresztül.”

A közoktatás területéről végül, de nem utolsó sorban egy olyan országos hatáskörű, államilag finanszírozott programot szeretnénk bemutatni, melyről számos hatásvizsgálat és tanulmány¹¹ készült, működését pedig 2000 óta kísérhetjük figyelemmel. Az Arany János Program¹² célja, hogy a hátrányban lévő diákok számára középfokon kiemelt támogatást biztosítson anyagi hozzájárulással, pedagógiai eszközökkel és kollégiumi ellátással, hogy ezzel csökkentse a Magyarországon megfigyelhető nagyvárosi – kisvárosi oktatási szelekció negatív hatásait. Az Arany János Program több alprogramjával segíti a sikeres szakma megszerzését, az érettségihez jutást és a felsőfokon való továbbtanulást. E program lehetőséget biztosít egy intézmény vagy település számára, hogy az anyagi problémák miatt, a továbbtanulást vállalni nem tudó családok gyermekeit is valódi lehetőséghez jutassa. A programot öt évig vezető *Tolnai József*ért kértük meg, hogy röviden mutassa be a program főbb pontjait.

„Mindenekelőtt leszögezhető, hogy az Arany János Program Magyarországon a rendszerváltást követően a leghosszabb – kormányokon átívelő – olyan oktatási program, melynek sikerességét és szükségességét soha senki nem kérdőjelezte meg.

Jelenleg három Arany János Program működik a magyar közoktatásban, alapvetően esélyegyenlőségi és tehetséggondozási célokkal. Időben az első az Arany János Tehetséggondozó Program (AJTP), mely 2000-ben jött létre, akkor alapvetően azzal a céllal, hogy a nagyvárosok (megyeszékhelyek) környékén élő, infrastrukturálisan elmaradott kistelepülések tehetséges gyerekei is bekerülhessenek „jó nevű” nagyvárosi középiskolákba (elsősorban gimnáziumokba). Egy korábbi kutatás szerint ugyanis ezeknek a tanulóknak (pláne, ha az említett hátrány szociokulturális, anyagi, családi problémákkal együtt jelentkezik) – az általános iskola által már

felismert „tehetségeik” ellenére – gyakorlatilag semmi esélyük nem volt ezen úgynevezett elit középiskolákban tanulni. Ezzel összefüggésben előtűnik a felsőoktatás kapui is zárva maradtak. Pár évvel az indulás után egy miniszteri rendelet alapján az AJTP célcsoportja aztán kiegészült a nagyvárosok minden szempontból leszakadó peremkerületeiben élő, s az ebből adódó hátrányokat elszenvető családok gyermekeivel is. Ennek megfelelően e program alapvető célja a hátrányos helyzetű vagy „rászorult” tanulók középiskolai tanulmányainak pedagógiai, szociális és mentális támogatása – ingyenes kollégiumi bentlakással – sikeres érettségi vizsga után a felsőoktatásba bekerülés érdekében. A programban jelenleg 23 intézménypár (középiskola és kollégium) vesz részt, országos lefedettséggel, 3000 tanuló bevonásával.

2004-ben, az AJTP sikereinek okán hozta létre az akkori oktatási kormányzat az Arany János Kollégiumi Programot (AJKP), mely jelenleg 11 intézménypárban működik, közel 800 tanuló bevonásával. Az AJKP az AJTP-hez hasonlóan egy előkészítő (felzárkóztató) évvel kezdődik – ehhez itt is önálló, saját kerettanterv és kollégiumi alapprogram melléklet segíti az intézmények szakmai munkáját –, de a tulajdonképpeni első (vagy kilencedik) évfolyamban az „Arany”-osok integráltan tanulnak tovább, különböző partner középiskolákban. Az AJKP-ban a pedagógiai feladattöbblet leginkább a kollégiumokban jelenik meg, ehhez a program szakértő mentorok segítségét nyújtja. A program célja az érettségi (szakközépiskolák esetében egy szakma) megszerzése. Ebben a programban a jelenlegi szabályozás szerinti halmozottan hátrányos helyzetű tanulók vehetnek részt.

Az Arany János Kollégiumi-Szakiskolai Program (AJKSZP) azzal a filozófiával jött létre 2007-ben, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók szakiskolákban történő szakmaszerzését is támogatni kell, hiszen a leginkább leszakadó rétegek számára a kutatások szerint ez jelentheti a legrealisabb alternatívát a szegénységből (gyakran mélyszegénységből), munkanélküliségből való kitérésre, a tisztességes boldogulás lehetőségével. Az AJKSZP-ben 7 kelet-magyarországi kollégium vesz részt, s a hozzájuk partnerként kapcsolódó mintegy 15 szakiskolában közel 700 Arany-os tanul. Az AJKSZP is foglalkoztat mentorokat, és a másik két programhoz hasonlóan, önfejlesztő módon működik, hálózatban megosztva és felhasználva a program vitele közben kialakult jó gyakorlatokat disszeminációs rendezvényeken, szakmai napokon, kiadványokban.

Az Arany János Programok a legkorszerűbb pedagógiai eszközökkel és módszertannal dolgoznak, a megvalósítók inkluzív környezetet biztosítanak a célcsoport számára, a hátrányos helyzetből adódó deficiteket a pedagógusok a drámapedagógia, a tanulásmódszertan, a projekt módszer, a kiscsoportos foglalkozások, a tréning modern metódusaival felvértezve igyekeznek ledolgozni, az idő előrehaladtával egyre komolyabb sikerekkel. A program államilag – jelentős mértékben – támogatott, de a befektetés megtérülését senki nem kérdőjelezte és kérdőjelezheti meg. Az Arany János Programok révén sok ezer tanuló érhetett el az életében olyan eredményeket, sikereket, melyekre e programok nélkül nagy valószínűséggel esélyük sem lett volna.”

Az esélyegyenlőség fókuszában álló egyik csoport a nők. E csoport is számtalan területen van hátrányban, ahogyan a kötetben e témával foglalkozó szerzők is kiemelik, mégis meglehetősen kevés hátránykompenzáló programot ismerünk velük kapcsolatban. Valójában sok esetben elégséges a közösségi erő mozgósítása, a kölcsönös tanulás elősegítése ahhoz, hogy a nők is sikerrel találjanak helyükre és szerepükre XXI. század eleji kihívások között. A következőkben Kelemen Zoltánné, a Színes Gyöngyök Egyesület elnöke által bemutatott Gyöngyhát Anyaklub jó példa arra, hogy egy város hátrányos helyzetű részében élő roma nők a kezdeti segítség után miként működtetik önfejlesztő közösségüket.

„Az anyaklub célja, hogy önsegítő csoportként működve megkönnyítsék a szolgáltatásokhoz való hozzáférést, a közös tevékenységek során jelentős közösségépítő szerepet lássanak el, valamint hosszútávon hozzájáruljanak a roma közösség önszerveződéséhez, az érdekérvényesítési képesség növekedéséhez, az asszonyok saját képességeinek kibontakoztatásához. Létrehozását azért tartottuk fontosnak, mert a roma nők jelentős része úgymond saját kultúrájuk foglya, ám a kétségtelenül meglévő és megőrzendő értékeket nemegyszer nem a XXI. századnak megfelelően értelmezik, hanem századévekkel ezelőtti felfogásnak megfelelően, melyben a nő mindig alávetett és másodrendű szerepre van kárhóztatva, semmiképp sem egyenrangú félként van kezelve.

Kezdetekben a Színes Gyöngyök Délvidéki Roma Nőkért Egyesület szervező munkájának köszönhetően indult el a Gyöngyház Anyaklub tevékenysége, így erős volt a szervezet ráhatása a klub működésére. Ám az eltelt időszakban a klub mindennapi tevékenységeihez, működéséhez egyre kevésbé van szükség a szervezet kapacitásainak igénybevételére, hiszen a tagság a mindennapi tevékenységeket a koordinátorok közreműködésével már részben önállóan végzi, biztosítja. Rendszeres tevékenységeink között szerepelnek a kézműves foglalkozások, a kötetlen beszélgetések, közös főzések, ünnepek megtartása, ruhabörze, családi kirándulások. A kézműves foglalkozások között szerepel a subázás, gyöngyfűzés, agyagozás, patchwork, kötés, goblein varrás. Tartottunk Családi napokat, Balatoni kirándulást, a létszámot tekintve legalább 30-40 felnőtt volt gyerekekkel együtt. Így összességében elmondható, hogy a bemutatott foglalkozások mellett a közös tevékenységek során a résztvevők egy otthonos baráti közösséget alakítottak ki, ahol személyes kvalitásaikat is fejleszthetik. Fejlesztjük zenei és tánc (zumba, cigány-tánc) képességeiket, a közös főzések alkalmával lehetőségük van tudásukat, a praktikákat átadni és az idősebb asszonyok elbeszélései által felelevenednek a régi cigány szokások, hagyományok, a beás nyelv tanulására is lehetőség van, így mód nyílik a közösségfejlesztés mellett a már kiveszőben lévő hagyományok megőrzésére is. Kezdeményezésünk eredményeként üditően fejlődésnek indult a Pécs keleti városrész közösségi élete az alapvető célok elérésén túl.”

Amikor áttekintjük egy adott település helyzetét az esélyegyenlőség szempontjából, és felmérjük, hogy a feltárt problémák megoldáshoz milyen erőforrások szükségesek, akkor legtöbbször azt látjuk, hogy a rendelkezésre álló forrásaink kevésnek bizonyulnak. Az önkéntesség bevonását az esélyegyenlőségi tevékenységekbe már több program esetén láttuk. Az önkéntességgel a társadalmi környezet szerepvállalásának és szolidaritásának növekedése egyértelműen együtt jár. Emellett azonban olyan erőforrások is elérhetővé válnak, melyek jelentősen bővítik a szűkös kereteket. A következőben bemutatásra kerülő program is használja a mentorálás és az önkéntesség módszertanát – az eddigiekben bemutatottakhoz képest más szempontból hátrányban lévő csoportok segítése során. Bélapátfalvára rendszeresen érkeznek belga fiatalok, hogy a helyi intézet munkájába bekapcsolódjanak. Fónagyné Szokolai Katalin, mentálhigiénés csoportvezető beszámolójában is ez kapta a fő hangsúlyt.

„A Bélapátfalvi Idősek, Fogyatékosok Otthona és Módszertani Intézete¹³ 3 éve fogad belga fiatalokat önkéntes munkára a Holland Fapapucs Alapítvány segítségével. Az önkéntesek 18-25 év közötti fiatalok, zömében felsőfokú oktatási intézményben tanulók. 6 fős turnusokban érkeznek, két hetet töltenek az intézményben, ez alatt az idő alatt itt laknak, itt étkeznek. Az első évben a karbantartási munkákba is bekapcsolódtak, de leginkább a lakóinkkal való foglalkozás – egyes gondozási feladatok, foglalkoztatás, szabadidős programok – az a tevékenység, melyben legtöbbet segíteni tudnak. Az intézmény igyekszik minél több integrált programot biztosítani az intézményben élő sérült emberek számára, de lehetőségei korlátozottak. Az önkéntesek segítségével megsokszorozódnak azok a szabadidős, kulturális, vagy sportprogramok, ahová ugyanúgy, mint a többségi társadalom tagjai eljutnak a fogyatékos személyek is. A nyelvtudás hiánya csak a dolgozóknak okoz nehézséget. Legnagyobb meglepetésünkre az értelmi sérült lakóink számára nem probléma a kommunikáció, amit szeretnének közölni, azt megértetik a belga fiatalokkal, s viszont. A belga fiatalok önkéntes munkájának további nyeresége, hogy az önkéntesek olyan példaértékűen foglalkoznak a fogyatékos személyekkel, ami mások számára követendő minta. Egy képesség károsodása akkor válik fogyatékosossá, ha a társadalmi közeg oly módon kezeli ezt a tényt, hogy az hátrányossá válik a károsodott személy számára. A belga fiatalok feltétel nélküli elfogadják az értelmi sérült személyeket, nem riadnak meg tőlük. A közös feladatok végzése során, a foglalkoztatásba bekapcsolódva partnerként, teljes értékű embernek tekintik lakóinkat, együtt végzik a különböző tevékenységeket, ott és abban segítik őket, amikor erre szükségük van. Kedvező hatást gyakorolnak a munkában megfáradt dolgozókra is, hiszen jelenlétükkel szint visznek a napi tevékenységek rendjébe, s tükröt tartanak azoknak, akik igényesen kívánják hivatásukat gyakorolni.”

Hasonlóan az előző szervezethez a Khetanipe Egyesület¹⁴ is foglalkozik idősek gondozásával, de ők a házi segítségnyújtás eszközét használják fel, hogy megkönnyítsék a Pécssett élő idős roma/cigány embe-

rek mindennapjait. A következő ismertetőből az látható, hogy a házi segítségnyújtást megelőzte a roma/cigány emberek képzése, akik aztán munkához jutottak e segítségnyújtás révén. Vagyis a program kettős célt ért el esélyegyenlőségi szempontból: biztosította a hátrányos helyzetű munkanélküliek munkaerő-piaci reintegrációját, illetve roma/cigány idős emberekhez juttatott el személyre szabott szolgáltatásokat saját közösségükből származó emberek segítségével. A programot megvalósító civil szervezet esetében is elmondható, hogy a szervezet indulása óta szoros együttműködésben dolgozik a helyi önkormányzattal, mely épületet biztosít számára, míg a civil szervezet olyan pályázati forrásokat mozgósít, mely segítségével állami-önkormányzati feladatokat tud ellátni. *Lakatos Szilvia*, az egyesület elnöke az alábbiakban foglalta össze komplex tevékenységük lényegét.

„A pécsi Khetanipe a Romák Összefogásáért Egyesület több évig sikeresen működtette házi segítségnyújtó programját, a bevont helyi idősek – akik főként cigány, roma származásúak voltak – nagy örömére. A Pécsi idős romák házi segítségnyújtó hálózatának kiépítése és működtetése című programot az egyesület az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány és a Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Központ által nyújtott támogatásból valósította meg. A 2005. január 1-jétől induló program három éven át működött Pécs városában. A modul-szerűen felépített program első fázisában az elsődleges célcsoport – 10 fő, piacképes szaktudással nem rendelkező pécsi roma származású felnőtt – házi betegápoló képzésben vett részt. A képzésben résztvevők az elsajátított szakmai tudásuk révén olyan szociális segítségnyújtási rendszert hoztak létre, mely elsősorban az idős roma lakosság életminőségén kívánt javítani, és a szociális ellátás hatókörét ezáltal a hátrányos helyzetű célcsoport felé kiterjeszthette. A képzett házi betegápolók fejenként 5-6, összesen 50-60 időskorú, nehéz szociális és egészségügyi körülmények között élő romát gondoztak, segítséget nyújtottak nekik a mindennapokban: bevásárlást, az idősek gyógyszereinek kiváltását és azok szakszerű adagolását, egyszerűbb ápolói feladatokat láttak el, segítettek a háztartási feladatokban, hivatalos ügyek intézésében. Az idős romák számára azért is volt kedvező a program, mert a családok térítésmentesen jutottak segítséghez, így az aktív korú családtagok terheltsége csökkent, és az idősek könnyebben és szívesebben fogadták el a romáktól a segítséget. A program nagyon sikeres volt, és állandó érdeklődés volt rá az idős roma származású emberek körében, az esetleges – főként elhalálozás miatt bekövetkezett – létszámkiesés pótlása mindig azonnal megtörtént.”

A munkaerő-piaci elhelyezkedés nem csak a roma/cigány csoportból származók számára okoz nehézséget. Az értelmi fogyatékosokat segítő *Salva Vita* Alapítvány¹⁵ egyik „jó gyakorlata” során abban segít ezeknek az embereknek, hogy munkahelyet találjanak, és ott tartósan dolgozhassanak. Ehhez persze szükség van a munkaadók bevonására, felkészítésére és nyitottá válására. Ez esetben is látható, hogy nem elegendő kizárólag a hátrányban lévő csoport támogatása, szükséges a társadalmi párbeszéd kialakítása további olyan partnerekkel, akik hosszabb távon biztosítani tudják az adott csoport esélyegyenlőségét. Egy ilyen sokoldalú programot ismerhetünk meg *Cserti-Szauer Csilla* leírásából.

„A Munkahelyi Gyakorlat programot (továbbiakban MHGY programot) 1996-ban dolgozta ki a Salva Vita Alapítvány, majd 2002-től megkezdődött az országos telepítés; jelenleg 18 helyen férhető hozzá a program országsszerte 150 munkáltató részvételével. A fejlesztés célja kezdetektől fogva az volt, hogy megoldást találjanak arra a kérdésre, hogy miként lehet a szegregált iskolai életből hatékonyan átvizetni az értelmi fogyatékos fiatalokat a munka világába úgy, hogy a munkaadói oldal is felkészült legyen fogadásukra. A program a speciális szakiskolákban folyó szakmatanulás kiegészítéseként, valós, nyílt munkaerő-piaci munkahelyek megszerzett munkatapasztalathoz segíti a speciális szakiskolák, készségfejlesztő speciális szakiskolák 11. és 12. évfolyamán tanuló diákokat. Ezen felül fejleszti a tanulók kommunikációs és szociális képességeit is, melyek szintén nélkülözhetetlenek a nyílt munkaerő-piaci sikeres elhelyezkedésükhöz. Az MHGY program szakmai tartalma és standardjai szerint a speciális szakiskolák, készségfejlesztő speciális szakiskolák diákjai heti egy alkalommal, kis csoportban (két, maximum három fő és egy iskolai kísérő) nyílt munkaerő-piaci munkahelyekre járnak, ahol integrált körülmények között egyszerű, betanított munkákat végeznek. Egy-egy alkalommal hozzávetőlegesen négy órát dolgoznak. Ez idő alatt mindig az adott munkahely szabályai és előírásai vonatkoznak rájuk is, így

nemcsak különféle munkatípusokat ismernek meg, hanem elsajátíthatják a különbözőképpen működő munkahelyek szabályrendszerait is. Egy gyakorlati helyen két hónapot töltenek, majd munkahelyet váltanak, így egy tanév alatt legalább három munkahelyen szereznek valós munkatapasztalatot. Az MHGY program országos telepítésének első öt évét vizsgáló hatástanulmány alapján tudjuk, hogy a kezdeményezés szinte minden bevont célcsoport – így a kliensek, továbbá családjaik, a képző intézmények, a munkaerő-piaci szolgáltatók és a munkaadók – számára pozitív eredményeket hozott.

A programot részletesen ismertető tanulmányból idézve: „A Munkahelyi Gyakorlat program hatására a tanulók képesek és akarnak is dolgozni. A szülők reálisan látják gyermekük munkavállalásának esélyeit, hisznek benne és harcolnak azért, hogy gyermekük dolgozzon. A program megerősíti az iskolákat abban, hogy pedagógiai munkájuk hosszú távon is hasznos és előre mutató. Meggyőződnek arról, hogy vannak diákjaik, akik számára lehetséges az integrált munkavállalás. Az iskolák visszajelzéseiből tudjuk, hogy számos iskolában a program hatására az alsóbb osztályokban is változtattak a pedagógiai programon, hogy azt egyre inkább alkalmassá tegyék a munkavállalásra való felkészítésre. A munkaadók megismerik és elismerik az értelmi sérült fiatalok munkavégző képességét, és nyitottá válnak alkalmazásukra. Hatékony együttműködés, élő párbeszéd indul el a munkaügyi központok munkatársai, az iskolák pedagógusai, a szülők és a munkáltatók között. Ez megalapozza és biztosítja az értelmi sérült emberek integrált munkavállalását, társadalmi beilleszkedését. A települések lakossága betekintést nyer az értelmi sérült fiatalok mindennapi életébe, s ennek hatására javul a környezet toleranciája.¹⁶

Az MHGY programot a Salva Vita Alapítvány az elmúlt években adaptálta bentlakásos intézményekben (Intézményi MHGY program) és családban élő enyhén értelmi fogyatékos és középsúlyosan értelmi fogyatékos felnőttek (Családi MHGY program) számára is, így most már az ő számukra is elérhető ez az intenzív, munkavállalásra felkészítő program.

A Támogatott Foglalkoztatás (továbbiakban TF) szolgáltatás bizonyítottan sikeres és jól működő alternatív munkaerő-piaci szolgáltatás, amely a fogyatékos munkavállalók és a fogadó munkáltatók számára nyújt teljes körű támogatást, és teszi lehetővé a nyílt munkaerő-piaci integrációt. A TF szolgáltatás igénybevételével a fogyatékos munkavállalók valós munkahelyeken értelmes munkát végeznek, nem fogyatékos emberek között dolgoznak hosszútávon. Munkájukért pedig az elvégzett munka értékének megfelelő bérezésben részesülnek.¹⁷ Az eredetileg az Egyesült Államokban kifejlesztett módszertant a Salva Vita Alapítvány adaptálta a hazai viszonyokra 1996-ban, majd 2003-ban megkezdődött a szolgáltatás terjesztése, mely jelenleg hét helyen férhető hozzá az országban. Kezdetben értelmi fogyatékos személyek számára nyújtott az Alapítvány szolgáltatást, majd megtörtént a módszertanok kialakítása látássérült és autizmus spektrumzavarral élő kliensek számára is. A szolgáltatás folyamata négy fő lépést tartalmaz. Egrészt a munkavállalói profil (ideértve a kliens tájékoztatását és a kapcsolatfelvételt, az első interjút, a felmérést és az egyéni munkavállalási terv közös megalkotását), másrészt a munkáltatói profil elkészítését. Ezt követően történik meg a profilok illeszkedésének vizsgálata, mely tartalmazza a kliens munkavállalásra való felkészítését, a munkahely-feltárást, valamint a munkavállalói profil és a munkáltatói profil megfeleltetését. A munkahelyen megvalósuló támogatás keretében zajlik a kliens betanítása, a beilleszkedés elősegítése, valamint az utókövetés. A TF szolgáltatás sikerét mutatja, hogy 2011-ben 198 értelmi fogyatékos ügyfélnek nyújtott szolgáltatást a Salva Vita Alapítvány. 24 személyt készítettek fel a nyílt munkaerő-piaci munkavállalásra és 11 sikeres elhelyezés történt.”

Összegző gondolatok

Az esélyegyenlőség témakörét igyekeztek a szerzők körbejárni ebben a kötetben. Tanulmányunk első sorban az esélyegyenlőséget sikerrel elősegítő napi gyakorlatból válogatott, mutatott némi ízelítőt a modellnek tekinthető programokból. Ha az esélyegyenlőség szempontjából fontosnak tartott minden szereplőt és szempontot nem is sikerült felvonultatni a bemutatott „jó gyakorlatok” között, mégis sok információt kaptunk és jelentős lépésekről olvashatunk egy-egy elkötelezett szakember tollából. Ez a tallózás

elsősorban azt célozta, hogy a helyi esélyegyenlőségi program megalkotásáért és megvalósításáért felelős önkormányzatok lássák, nincsenek egyedül a feladattal: saját társadalmi környezetüket megszólítva, partneri kapcsolatot ezen a tématerületen kiépítve, sok erőforrás áll rendelkezésükre. Ugyanígy elérhető, továbbá megismerhető, adaptálhatóak azok az esélyegyenlőséget biztosító modellértékű gyakorlatok, melyek a fentiekben kiragadottaknál lényegesen nagyobb számban fellelhetőek, és amelyekre a fejlesztés során az önkormányzatok támaszkodni tudnak.

Mindez, remélhetőleg elviszi a helyi közösségeket egy inkluzív társadalom felé...

Jegyzetek

- 1 L. Ritók Nóra, Hegedűs Jolán, Balatoni Tamásné, Radicsné Szerencsés Terézia, Vezdén Katalin, Berki Judit, Szűcs Norbert, Tolnai József, Kelemen Zoltánné, Fónagné Szokolai Katalin, Lakatos Szilvia, Cserti-Szauer Csilla.
- 2 További információ az alapítványról: www.igazgyongy-alapitvany.hu
- 3 További információ az intézményről: <http://www.konradignac.hu/index.php>
- 4 További információ a programról: <http://www.ofi.hu/tudastar/eselyt-teremto-iskolak/kozos-kincs>
- 5 További információ az intézményről: <http://www.egymi.hu/>
- 6 További információ az egyesületről: <http://www.faabgk.hu/>
- 7 További információ a szervezetről: www.nmckkszsz.hu
- 8 Bővebb leírást itt olvashatunk: Szűcs Norbert: Többiskolás településeken zajló közoktatási deszegregációs programok sikerkritériumai. PhD disszertáció. Pécs, 2012. http://www.nevtudphd.pte.hu/docs/disszertacio_szucs_norbert_.pdf
- 9 További információ a programról: http://www.dartke.hu/cikk+60+a_hallgatoi_mentorprogram_bemutatasa.html
- 10 A program jelenleg, a 2012/2013. tanévben is működik, a Motiváció Oktatási Egyesület koordinációjával és finanszírozásával.
- 11 Arany János Tehetséggondozó, Kollégiumi és Kollégiumi-Szakiskolai Programok, Új Pedagógiai Szemle tematikus száma, Budapest 2010/8-9. Fehérvári Anikó – Liskó Ilona (2006): Az Arany János Program hatásvizsgálata, Kutatás közben 275 Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest
- 12 A programról bővebben itt olvashatnak: www.ajtp.hu, www.ajkp.hu és www.ajkszp.hu
- 13 További információ az intézetről: <http://ifomi.hu/fooldal.html>
- 14 Az egyesület honlapja: www.khetanipe.hu
- 15 Az alapítvány honlapja elérhető a következő címen: www.salvavita.hu
- 16 Szauer Csilla, Dávid Andrea, Fehér Ildikó, Végh Katalin: Lisszaboni célkitűzések és a Koppenhágai folyamat, avagy hogyan segítheti az értelmi fogyatékos diákok munkaerőpiaci beilleszkedését a modernizálódó európai és hazai szakképzési rendszer. In: Papp Gabriella [szerk.]: A diagnózistól a foglalkozási rehabilitációig. Új eredmények a tanulásban akadályozott személyek gyógypedagógiájában., ELTE BGGyK – ELTE Eötvös Kiadó, 2011
- 17 Csányi Zsuzsanna, Jásper Éva, Sipos Anna: Támogatott Foglalkoztatás szolgáltatás. Módszertani Kézikönyv. Fogyatékos emberek a nyílt munkaerőpiacon. Salva Vita Alapítvány – Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2007.